

The logo for the journal 'Mirator' is displayed in a stylized, red, cursive font within a light brown rectangular background.

Mirator 1/25 (2025)

eISSN 1457-2362

Glossa ry - Keskiajan tutkimuksen seura / Sällskapet för medeltidsforskning /

Society for Medieval studies in Finland

<https://journal.fi/mirator>

CC BY-NC-ND 4.0

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Aleksanteri Julma – Aleksanteri Nevski tataaripäällikkönä

Jukka Korpela

Täysinpalvellut professori, Historian ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto (UEF)

jukka.korpela@uef.fi

ORCID: 0000-0003-4733-6516

To cite this article:

Jukka Korpela, 'Aleksanteri Julma – Aleksanteri Nevski tataaripäällikkönä', *Mirator* 1/25 (2025), 55–71.

Aleksanteri Julma – Aleksanteri Nevski tataaripäällikkönä

JUKKA KORPELA

Aleksander Nevsky (d. 1263) was a Grand Prince of Rus, who is now revered as a military hero and a saint of the Orthodox Church. He is said to have repelled the attacks of the Catholic West and the Tatars from the East who threatened Russia. Today, Aleksander is a great patriotic symbol. However, his historical image has been shaped by hagiographical and nationalistic literature in modern times as part of the creation of the historical legitimacy narrative of Moscow's Russia and present-day Russia. Contemporary sources about Prince Aleksander are sparse, but based on the oldest texts, he appears to have been one of the significant military leaders of Eastern Rus and, above all, a loyal vassal of the Tatar rulers, like many other contemporary princes. He strengthened Tatar power, especially in the north, and made Novgorod pay taxes to them.

.....

Alku

Nykyisin pyhä Aleksandr Nevski on uskonnollinen ja venäläiskansallinen referenssi: isänmaan ja oikean uskon puolustaja. Tämä käsitys hänestä vakiintui Pietari Suuren kaudella. Kansallismielinen historiankirjoitus vielä terävöitti kuvaa niin, että ruhtinas on jopa isänmaallisten venäläisten ja tataarien välisen yhteistyön uranuurtaja, koska hän symboloi menestyksellistä lännenvastaista puolustustaistelua. Hänen nimelleen on omistettu sotilasritarikunta, armeijan kirkkoja ja vuonna 2008 hän voitti ”suurimman venäläisen historiallisen hahmon” kilpailun.

Tämä virallinen kuva on kuitenkin syntynyt myöhäisen kirjallisuuden myötä. Hahmoon on liitetty elementtejä eri poliittisista, jopa uusista tapahtumista. Ne muuttavat fiktiivistä kertomusta mutta eivät historian henkilöä.¹

Aikalaiset eivät kutsuneet Aleksanteria nimellä ”Nevskij” (nevalainen) vaan puhuivat ruhtinas Aleksandr Jaroslavičista lisänimeltään ”suuri” (velikij) ja ”julma/peljättävä” (groznyj).² ”Nevskij” on 1500-luvun moskovalaiskeksintö, kun Ruotsista tuli sen tärkein vihollinen pohjoisessa ja piti löytää symboli puolustustaistelulle. Aleksanterin näkökulmasta osuvampi lisänimi olisi ollut ”Čudskij”,

¹ Frithjof Benjamin Schenk, *Aleksandr Nevskij. Heiliger – Fürst – Nationalheld. Eine Erinnerungsfigur im russischen kulturellen Gedächtnis (1263–2000)* (Beiträge zur Geschichte Osteuropas 36), Böhlau: Köln 2004; Mari Isoaho, *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*, Brill: Leiden 2007; Jukka Korpela, 'Święty Aleksander Newski i jego zwyczajstwa nad Newą (1240 r.) oraz na jeziorze Pejpus (1242 r.)', teoksessa Jan M. Piskorski toim., *Wizerunek bohatera widzianego przez pryzmat polityki. Wojna, pamięć, tożsamość. O bitwach i mitach bitewnych*, Bellona: Warszawa 2012.

² *Novgorodskaja pervoa letopis' (= N1L) starshego (= s) i mladshego (= m) izvodov. Polnoe sobranie russkih letopisej 3*, Jazyki russkoj kul'tury: Moskva 2000, (m) 6754 (1246).

koska taistelu Peipsijärven (Čudskoe ozero) jäällä 1242 Saksalaisen ritarikunnan ritaristoa vastaan oli Nevan kahakkaa 1240 tärkeämpi. Peipsijärven taistelu ei kuitenkaan merkinnyt 1400-luvun jälkeen mitään ennen 1900-lukua, koska Saksalainen ritarikunta menetti merkityksensä ja Baltiasta tuli osa Ruotsin ja Moskovan valtakuntaa. Aleksanteri ottaakin aseman Peipsijärven sankarina jälleen ensimmäisen maailmansodan ja sitten toisen maailmansodan antifasistisessa viestinnässä.³

On merkityksellistä tarkastella kertomusten historiallisia kerroksia ja yrittää löytää aikalaisten käsitystä Aleksanterista. Kun hagiografinen ja kansallinen kirjallisuus pitävät tataareja murhanhimoisina pakanoina ja barbaareina ja Aleksanteria venäläis-ortodoksisuuden sankarillisena puolustajana, kysyn, oliko Aleksanteri oikeasti Ordan hallintojärjestelmän palveluksessa? Janet Martinin mukaan yhteistyö Kultaisen Ordan kanssa oli tyypillistä Aleksanterin oman ajan poliittiselle toiminnalle Rus’issa.⁴

En kiellä mongolivaltaa, vaan pohdin sitä, toteutuiko Ordan valta myös Rus’issa niin, että ruhtinaiden vierailut ja yhteydenpito liittivät heitä kaanin ja emiirin lähipiiriin ja teki heistä ylimmän hallitsijan alihallitsijoita ja vasalleja, kuten tiedetään prosessin tapahtuneen Keski-Aasiassa.

Charles J. Halperin osoitti aikoinaan, että rus’ilaisruhtinaiden ja tataarien suhteet olivat moninaisia mutta myös rauhanomaisia. Hänen teoriansa kuvasi, kuinka kronikoitsijat ja hagiografit vaikenivat aluksi mongoleista kokonaan, mutta alkoivat sitten 1400-luvulla kertoa venäläisten yhteisestä taistelusta ulkomaalaisvalloittajia vastaan ja Rus’in vapauttamisesta ”mongolien ikeestä”. Anti Selart kuitenkin painottaa, että tataarit on kuvattu jo varhain kristinuskon vihollisina venäläisteksteissä. Tästä muodostuu sittemmin kansallisen historiankirjoituksen ja kirkon tekstien malli, vaikka se onkin ristiriidassa monien kiistattomien lähdefaktojen kanssa.⁵

Nykyinen tutkimus ei käsittele niitä Euroopan, Kaukasian, Anatolian ja Lähi-idän alueita, joilla asui kristillistä ja muslimiväestöä rinnakkain, yksinomaan terrorin, sodan ja konfliktien alueina, vaan yhteiselämää, rauhanomaista kohtaamista ja kulttuurivaihtoa painotetaan. Käsite *convivencia* on voimakkaasti esillä, vaikka tietenkin vastakkainasetteluita myös oli, kuten Anton Eastmond muistuttaa.⁶ Miksi tilanne olisi ollut toisin Rus’issa? Kiistatta monet ruhtinaat asuivat Ordassa ja saivat siellä koulutuksensa. Polovtzi-tataari oli myös alueen *lingua franca*, jota Rurikid-ruhtinaat osasivat. Iivana Julma painotti, että hänen valtakuntansa on moniuskontoinen ja muslimeilla on vapaus omaan uskoonsa.⁷

Uudet tutkimukset alkavat myös katsoa yhä enemmän keskiajan Rus’ia tästä näkökulmasta. Todennäköisesti alueella ei ollut vain kahta vastakkaista voimaa rintaman eri puolilla, eli ortodoksi-slaavit vastaan muslimit, vaan useita ryhmittymiä, jotka liittoutuivat keskenään omien hetkellis-

³ Korpela 2012, 266–9.

⁴ Janet Martin, ‘North-eastern Russia and the Golden Horde (1246–1359)’, teoksessa Maureen Perrie toim., *The Cambridge History of Russia. Volume I, From Early Rus’ to 1689*, Cambridge University Press: Cambridge 2006, 136.

⁵ Charles J. Halperin, *Russia and the Golden Horde. The Mongol Impact on Medieval Russian History*, Indiana University Press: Bloomington 1985; Anti Selart, ‘Orthodox Response to the Baltic Crusades’, teoksessa Radosław Kotecki, Carsten Selch Jensen & Stephen Bennet toim., *Christianity and War in Medieval East Central Europe and Scandinavia*, Arc Humanities Press: Leeds 2021, 274–6.

⁶ Stephen O’Shea, *Sea of Faith. Islam and Christianity in the Medieval Mediterranean World*, Profile Books: London 2006, 8–9, 78–9, 88–90, 131–43, 238; Anthony Eastmond, *Tamta’s World: The Life and Encounters of a Medieval Noblewoman from the Middle East to Mongolia*, Cambridge University Press: Cambridge 2017, 238.

⁷ Jukka Korpela, *Muinais-Venäjän myytti: Kiovan Rus, Ukraina ja vanhan Venäjän historia*, Gaudeamus: Helsinki 2023, 107–10, 162.

ten intressiensä mukaan.⁸

Ylimysten välit olivat pysyvästi ongelmallisia kaikissa klaanijärjestelmissä ja -valtakunnissa. Niitä ei pidä tarkastella uskonnollisesta, kansallisesta tai kielellisestä näkökulmasta, koska nämä näkökulmat olivat vain pelinappuloita monimutkaisessa poliittisessa pelissä. Ihmiset kykenivät ja muuttivatkin identiteettejään, koska identiteetit olivat resursseja vallan verkostojen rakentamisessa.⁹

Vallan ja valtakunnan pystyttäminen oli hyvin henkilösidonainen, epävakaa ja sattumanvarainen prosessi. Tällaisia olivat myös sukulaisten väliset suhteet. Haaremissa vaimot ja eri vaimojen pojat eivät olleet ensi sijassa veljeksiä vaan vihollisia. Nykyinen tutkimus puhuu taistelevien puolisoitten syndromasta, koska vaimojen asema riippui heidän poikiensa asemasta, minkä vuoksi äidin piti taistella tämän puolesta. Järjestelmä pysyi pystyssä vain pelon, uhkailujen, voiman, epäluottamuksen, nöyryyten, suosikkijärjestelmän ja juonien avulla. Välineinä olivat lahjukset, terrori, murhat, vangitsemiset, kiristäminen ja karkotukset.¹⁰ Tämä selittää kertomukset murhista ja häviöretkistä, vaikka slaavilaistekstit kuvaavat niitä ”uskonvainoiksi”.¹¹

Aleksanteri syntyi toukokuussa 1221 suuriruhtinas Jaroslav Vsevolodovičnin toisena poikana.¹² Hän oli Novgorodin ruhtinas 1236–1240, 1241–1256, 1258–1259, Kiovan ja koko Rus’in suuriruhtinas 1249–1252 ja Vladimirin ja koko Rus’in suuriruhtinas 1252–1263. Aleksanteri kuoli vuonna 1263. Novgorodin ensimmäisen kronikan mukaan hänen puolisonsa oli Polockin ruhtinaan Brjačislav Vasil’evičnin tytär vuodesta 1238/1239 alkaen. Mahdollisesti hänellä oli elämänsä viimeisinä vuosina toinen, Vasilisa-niminen puoliso, joka oli Daniil (Moskovskijn) äiti. Tätä ennen Aleksanterilla oli ainakin neljä poikaa.¹³

Tarkastelen kysymystä Aleksanterin henkilökuvasta tunnetuista vanhimmissa teksteistä: Novgorodin ensimmäisen kronikan vanhemmasta laitoksesta (N1L (s)), joka vanhin käsikirjoitus on kirjoitettu osin 1200-luvun lopulla ja osin 1330-luvulla, Laurentius-kronikasta (LL), joka on vuodelta 1377, Novgorodin ensimmäisen kronikan nuoremasta laitoksesta (N1L (m)) ja Novgorodin neljännestä kronikasta (N4L), joiden vanhimmat käsikirjoitukset ovat ajalta ennen 1400-luvun puoliväliä.¹⁴

Näiden lisäksi käytän Priselkovin rekonstruktioita 1400-luvun alun Troickaja letopis’istä (TrL),

⁸ Alkaen ainakin Michael Cherniavskyn, ‘Khan or Basileus: An aspect of Russian medieval political theory’, *Journal of the History of Ideas* 29 (1959) ja jatkuen esimerkiksi Charles J. Halperinin, Michael Khodarkovskyn ja muiden tuotantoon.

⁹ Eastmond 2017, *passim*.

¹⁰ Eastmond 2017, *passim*; Jukka Korpela, ‘Groza schafft consensus: Mit Schrecken und Drohungen zum Konsens’, teoksessa Andreas Speer & Thomas Jeschke toim., *Consensus* (Miscellanea Mediaevalia 43), De Gruyter: Köln 2024, 117–28.

¹¹ Lavrent’evskaja letopis’ (= LL), *Polnoe sobranie russkih letopisej* 1, Izdatel’stvo vostotshnoj literatury: Moskva 1962, 6770 (1262); Novgorodskaya tshetvertaja letopis’ (= N4L), *Polnoe sobranie russkih letopisej* 4, Jazyki russkoj kul’tury: Moskva 2000, 6770 (1262).

¹² V.A. Kučkin, ‘O date poždenija Aleksandra Nevskogo’, *Voprosy istorii* (1986:2), 174–6.

¹³ N1L (s), 6747 (1239); Nikolaj M. Karamzin, *Istorija gosudarstva Rossijskogo* (repr.) I–IV, Zolotaja Alleja: Moskva 1993, Tom 4; ks. A. Karpov, *Aleksandr Nevskij. Žizn’ zamečatel’nyh ljudej*, Molodaja gvardija: Moskva 2010, 89.

¹⁴ Käsittelen fyysisiä tekstejä historian lähteinä enkä ajattele niiden taustalla mahdollisesti olevia alkutekstejä, kuten venäläistutkimus tekee. Laurentius-kronikka on minulle 1300-luvun lopun kronikka eikä jokin versio ”Nestorin kronikasta” (PVL), Jukka Korpela, ‘Venäjän keskiajan lähteet’, teoksessa Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen toim., *Keskiajan avain* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1203), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2008, 341–5; Aleksej G. Bobrov, *Novgorodskie letopisi XV veka*, Dmitrij Bulanin: Sankt-Peterburg 2001, 7–11, *passim*.

Moskovon 1400-luvun lopun kronikkalaitosta (MoskSvod) ja Ipat’evskaja letopis’ia (IL) sekä muutamaa muuta tekstiä. Toivon näiden aukaisevan toisen näkökulman, koska toisin kuin Venäjän kansallinen historiankirjoitus korostaa Novgorod oli vastakkainasettelussa Moskovaan eli tulevaan Venäjään läpi keskiajan.¹⁵

Ymmärrän historian tehtäväksi luoda uskottava, tutkimustietoon tukeutuva selitys muinaisuudesta jääneille jätteille (lähteille). En pidä tieteellisenä pelkkien muinaisuuden faktojen identifiointia, kuten joskus muinaiset positivistit luulivat. Historian tehtävä on ymmärtää, eikä kertoa, mitä täsmälleen tiedetään.

Nuori Aleksanteri

Ensimmäinen lähdemaininta Aleksanterista on vuodelta 1228, kun hänen isänsä Jaroslav Vsevolodovič meni Perejaslavl’iin ja asetti veljekset Aleksanterin ja Feodorin ”tutorien” Feodor Danilovič ja tiini Jakimin kasvatettaviksi. Vuosi oli epäonninen ja väki karkotti nuoret ruhtinaat ”tutoreineen” Novgorodista. Jaroslav palautti vallan 1230 ja otti mukaansa ”nuoria novgorodilaisia” panttivangeiksi.¹⁶

Jaroslav oli sotaretkellä lännessä 1235, valtasi Kiovan, mutta ei kyennyt pitämään sitä hallussaan.¹⁷ Kaani Batun aloittaessa sotaretken Volgan yli länteen Aleksanteri oli Novgorodissa.¹⁸ Lähteet ignoroivat Bolgharin tuhon 1236 lyhyellä toteamuksella: ”Tänä vuonna tulivat jumalattomat tataarit ja valtasivat koko Bulgarian ja heidän ”suurkaupunkinsa” sekä tappoivat kaikki naisia ja lapsia myöten.”¹⁹ Rjazanin hävitys 1237 ja operaatiot Rus’issa saavat tämän jälkeen enemmän huomiota, mutta niistä ei puhuta yhtenä yhtenäisenä sotana vaan erillisinä retkinä ja taisteluina, joissa oli monia osapuolia ja rus’ilaiset taistelivat myös toisiaan vastaan.²⁰

Vuosien 1237–1241 tapahtumat saivat venäläisteksteissä eskatologisen kuvan, joka laadittiin uskonnollisissa yhteisöissä. Länsivihollisista tällainen kuva annetaan vain joissakin bysanttilaisissa ja eteläslaavilaisissa teksteissä, jotka menettivät merkityksensä Rus’issa 1200-luvun alun jälkeen. Sittemmin tämä kuva palaa moskovalaisteksteihin länsivihollisista 1400-luvulta lähtien.²¹

Konfliktit rus’ilaisruhtinaiden välillä voivat hyvin selittyä Ordan vallan muodostumisella.²² Yksittäiset ruhtinaat liittyivät Ordan amebamaiseen valtaan, joka kasvoi epämääräisenä rakenteena

¹⁵ Korpela 2023, 136–45, *passim*.

¹⁶ Suzdalskaja letopis’, *Polnoe sobranie russkih letopisej* 1, Izdatel’stvo vostotshnoj literatury: Moskva 1962, 6736 (1228); N1L (s, m), 6738 (1230).

¹⁷ Ipat’evskaja letopis’ (= IL), *Polnoe sobranie russkih letopisej* 2, AN SSSR – Institut Istorii: Moskva 1962, 6743 (1235, 262ob).

¹⁸ N1L (s, m), 6744 (1236); N4L, 6744 (1236); Suzdalskaja letopis’, 6744 (1236).

¹⁹ N1L (s, m), 6744 (1236).

²⁰ Esimerkiksi N1L (s, m), 6746 (1238).

²¹ Selart 2021, 274–6; Jukka Korpela, ’The Muscovite Prince as the Protector of the Law in Hagiographic and Narrative Sources of the 14th–16th Centuries’, teoksessa Ann Kleimola & Endre Sashalmi toim., *Law and Religion in Russia in the 15th–17th Centuries*, RussianStudies.Hu: Budapest (2025/1, painossa); Jukka Korpela, ’Rintama syntiä vastaan: Kuinka Venäjä ymmärtää alueensa ja sivilisaatioiden törmäyksen’, teoksessa Olga Davydova-Minguet, Paul Fryer, Alina Kuusisto, Jenni Merovuo, Minna Piipponen, Pirjo Pöllänen & Joni Virkkunen toim., *Liikasen liikkeit. Agendalla kansalaisyhteiskunnan, EU:n ja rajan politiikat*, Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys: Joensuu 2024, 108–21.

²² LL, 6747 (1239), 6760 (1252); N1L (s), 6753 (1245), 6763 (1255), 6765 (1257), 6770 (1262); N1L (m), 6754 (1246), 6759 (1251), 6763 (1255), 6770 (1262); N4L, 6754 (1246), 6760 (1252), 6763 (1255), 6765 (1257), 6766 (1258), 6770 (1262), 6771 (1263); Suzdalskaja letopis’, 6760 (1252).

yksittäisliitoilla ilman mitään suunnitelmaa laajasta valloituksesta. Tällainen valtakunnan rakenne ja kasvu oli tyypillinen itäisille ”klaani-imperiumeille”, koska niiden pohja oli yksinkertaisesti vain eri osien johtajien henkilökohtainen suhde eikä ollut keinoa järjestää sitä mitenkään pysyvämmäksi.²³

Taustalla oli se, että islamilainen kulttuuri kukoisti jo 800-luvulta lähtien Volgalla ja oli Dneprin kristillistä kulttuuria vanhempaa. Ravil Buharajevin sanoin ”Volgan umman” muodostuminen oli tärkeä prosessi koko Rus’in, myöhemmän Moskovan, mongolien ja koko itäeurooppalaisen kulttuurin näkökulmasta 900-luvulta 1500-luvulle. Siten Ordan vallan kasvu voidaan nähdä hitaana prosessina, joka kiihtyi alueella Andrej Bogoljubskijn valtakunnan muodostuessa 1160-luvulla Vladimiriin. Kehitys ei ollut vain yhden lyhyen sotaperiodin tulos, vaan rakentui eri sotaretkille, poliittisille ja perheliitoille ja hallinnon vakiintumiselle pitkällä ajanjaksolla, vaikka vuodet 1236–1241 olivat tietenkin tärkeä osa tätä prosessia.²⁴

Imperiumin muodostuminen ei myöskään ollut vain jokin osa Venäjän tai mitään muuta kansallista historiaa vaan koko Euraasiaan vaikuttava kehityskulku, jossa yhtä tärkeää oli Mongolivaltakunnan muiden osien kuten Il-kaaninkunnan synty. On tärkeää, että polovtsit (tataarit) ottavat jo pian johtoaseman Rus’in Ordassa (Kultainen Orda) mongoleilta mutta osallistuivat aktiivisesti myös Tonavalla Bulgarian valtakunnan muodostumiseen 1180-luvulla ja olivat tärkeässä asemassa Bulgarian ja Bysantin politiikassa 1200-luvulla.²⁵

Kertomukset järkyttävistä tuhoista, pakanoiden mielikuvituksellisesta pahuudesta ja uskonnollisista vainoista ovat peräisin nuoremmista teksteistä.²⁶ Novgorodin ensimmäisen kronikan nuorempi laitos kutsuu Bolghariin 1236 hyökänneitä mongoleita ”jumalattomiksi tataareiksi”, Batun joukkoja vuoden 1238 kertomuksissa ”jumalattomiksi, pakanallisiksi tataareiksi”, ”lakia tuntemattomiksi ismailiiteiksi” ja Toržokin taistelussa sanoilla ”kirotut ismailiitit, Abrahamin sukua olevat Haagarin pojat”.²⁷ Ordan päälliköt Berke ja Kasačik olivat ”kirottuja villi-ihmisiä, Haagarin jälkeläisiä, mutta Abrahamin sukua” vuoden 1259 kertomuksessa.²⁸ Nämä sanat kuitenkin kuvaavat pikemmin islamilaisia polovtseja kuin mongoleja, jotka eivät olleet muslimeja vaan animisteja.

Keskiajan hagiografien islamilaiskäsitteistö sopi kuitenkin ortodoksisille kirjoittajille, jotka kuvasivat yhteisvenäläistä taistelua mongoli-iettä vastaan. Anti Selartin mukaan tämä uskonnollisten piirien sanasto halusi antaa eskatologisen imagon sotakerronnalle.²⁹ Välistä nämä uskonnolliset kertomukset ovat erolla varsinaisesta kronikan kertomuksesta ja vain toistelevat myöhäisiä ulkomaalaisvastaisia teemoja. Ne ovat myös räikeässä ristiriidassa Ordan hoviin tapahtuneiden ruhtinasvierailujen alkuperäisen hengen kanssa. Niissä korostettiin molemminpuolista ystävyyttä ja kunnioitusta.³⁰

Aleksanterin avioliitto Polockin ruhtinaan Brjačislavin tyttären kanssa vuonna 1238/1239 näyt-

²³ Juho Wilskman, *Comparing Military Cultures: Warfare in the Aegean Region from the Fourth Crusade to the Early Fifteenth Century*, Doctoral Dissertation, Faculty of Arts, University of Helsinki: Helsinki 2021, 176–7, 318.

²⁴ Ravil Bukharaev, *Islam in Russia – Four Seasons*, St. Martin’s Press: New York 2000, 73–4, 83–8, 97–8, 107–19, 122–3, 132–4, 139–41, 147–59, 165–74, 223–7.

²⁵ Wilskman 2021, 9, 152, 275.

²⁶ Moskovskij letopisnyj svod konca XV veka (= *MoskSvod*), *Polnoe sobranie russkih letopisej* 25, Jazyki slavjanskoj kul’tury: Moskva 2004, 6745 (1237)–6748 (1240).

²⁷ N1L (s), 6744 (1236), 6746 (1238).

²⁸ N1L (m), 6767 (1259).

²⁹ Selart 2021, 274–6.

³⁰ Suzdalskaja letopis’, 6746 (1238); N1L (s), 6754 (1246), 6767 (1259); N1L (m), 6767 (1259); N4L, 6767 (1259), 6770 (1262); LL, 6770 (1262).

täytyy lähteissä merkittävältä. De Baumgartenin mukaan tyttären nimi oli Praskova. Toiset tutkijat puhuvat nimistä Paraskeva ja Aleksandra. Avioliitto orientoi Aleksanterin länteen ja merkitsi liittoa liettualaisruhtinaiden eikä Volgan alueen ylimysten kanssa. Polotskiin perustettiin läntinen piispanistuin 1253 yhdessä liettualaisruhtinas Mindaugasin kruunaamisen yhteydessä. Joidenkin mukaan Aleksanterin puoliso olisi ollut Mindaugasin sukulainen.³¹

Ensimmäinen Aleksanteriin liitetty maininta sodasta on kertomus Šelonin linnoituksen rakentamisesta 1239.³² Sen jälkeenkin hänen ja hänen isänsä tunnetut sotaretket suuntautuivat vain rus’ilaisten kapinoita tai läntisiä hallitsijoita (Liettua, Saksalainen ritarikunta, Ruotsin kuningas) vastaan. Lisäksi lähteet mainitsevat erään epäselvän retken Itämeren suomalaisväestöjä vastaan. Viime mainitut sotaretket ovat ongelmallisia, koska nykyisen Suomen ja Karjalan alueella ei ollut ylipaikallista valtaa, joten kyse lienee pikemmin ajalle tyypillisistä ryöstöretkistä.³³

Uskonnollinen sota tulee aiheeksi slaavilaislähteissä vasta Ruotsin kuningas Magnus Erikssonin Nevan-retken jälkeen 1300-luvun puolivälissä. Tällaisina ei kuvata sotaretkiä Baltiaan eikä Suomeen, vaikka lännessä ristiretkiliike organisoitui Itämeren piirissäkin jo 1100-luvulla. Tekstit kuten ”Kuningas Magnusin testamentti” alkoivat arvioida länttä uskonnollisen sodan näkökulmasta yhä voimakkaammin 1300-luvun lopulta lähtien.³⁴

Kuuluisimmat Aleksanteriin liittyvät sotakertomukset koskevat vuoden 1240 Nevan taistelua ruotsalaisia ja vuoden 1242 Peipsijärven taistelua saksalaista ritarikuntaa vastaan. Vanhimmat tekstit ovat ongelmallisia. Laurentius-kronikka ja Troickaja letopis’ mainitsevat vain Peipsijärven taistelun ja Novgorodin ensimmäinen kronikka (s, m) molemmat mutta hyvin lyhyesti. Selittykö tämä sillä, että koko hagiografinen kertomus Aleksanterin ristiretkisaavutuksista luotiin todellisudessa vasta 1400-luvulla? Moskovan 1400-luvun lopun kronikkalaitoksessa taisteluista on täysin kanonisoitu kuva.³⁵

Voi olla, että Nevan taistelu on keksitty kirjoitusprosessissa tai sitten kyse oli pienestä, myöhäisestä viikinkiretkestä kuninkaan hyökkäyksen sijaan. On näet vaikea ymmärtää, miksi Ruotsin kuningas olisi hyökännyt Nevalle 1240-luvulla. Folkungien kuningaskunta oli vasta muodostumassa, ja sen valta oli hitaasti vakiintumassa Turun seudulle idässä. Sieltä oli valtava matka Nevalle, joka oli aivan oma maailmansa eikä mikään rikkauksia pursuava ryöstöretkien kohde. Kun seuraavan vuosisadan vaihteessa kuningas teki valloitusretken Viipurin seudulle, oli sekin

³¹ N1L (s, m), 6747 (1239); N. de Baumgarten, *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du Xe au XIIIe siècle* (Orientalia Christiana IX:1), Pontificium Institutum Orientalium Studiorum: Roma 1927, 33, 38; Selart 2021, 270.

³² N1L (s, m), 6747 (1239).

³³ LL, 6747 (1239), 6750 (1242), 6764 (1256); N1L (s, m) ja N4L 6748 (1240), 6750 (1242), 6764 (1256), 6770 (1262); N1L (s) ja N4L 6753 (1245), 6763 (1255), 6765 (1257), 6766 (1258); N1L (m) 6754 (1246); Jukka Korpela, 'The Last Vikings: Russian Boat Bandits and the Formation of Princely Power', *Russian History – Histoire Russe* 48, 2021 (2022), 89–117.

³⁴ Korpela 2023, 161; Atsuo Nakadzava, *Rukopisanie Magnuša. Issledovanie i teksty*, Dmitrij Bulanin: S-Peterburg 2003, *passim*; Selart 2021, 276.

³⁵ LL, N1L (s, m), N4L, MoskSvod, Troičkaja letopis’. M. D. Priselkov, *Rekonstrukcija teksta* (= TrL), 2-e izdanie. (*Russkaja biblioteka*), Nauka: Sankt-Peterburg 2002, 6748 (1240) – 6750 (1242); Isoaho 2007, 59–65, 183–7, 199–200, *passim*.

oma maailmansa, jolla ei ollut yhteyttä läntiseen Suomeen.³⁶

Tilanne oli täysin toinen 1300-luvun puolivälissä, jolloin taistelua käsittelevien tekstien ensiversiot on kirjoitettu. Näkemys suuresta ruotsalaisten Itämeren suunnitelmasta ja ekspansioista paavin ja saksalaisritarien tuella on syntynyt vasta suomalaiskansallisen historiankirjoituksen ja venäläisten tutkijoiden, ennen muuta Igor Šaskol'skijn, mielikuvituksessa 1900-luvulla, eikä perusajatus ole V. N. Tatiščevin 1700-luvun puolivälin kirjoituksia vanhempi. Teorian aikalaistuki rajoittuu kahteen pieneen, epäselvään fraasiin 1300-luvun Eerikinkronikassa.³⁷

Vanhoissa teksteissä on myös muita erityisyyksiä. Kun Nevan taistelu mainitaan, on se sivuroolissa. Taistelun jälkeen Aleksanteri lähti Perejaslavl'iin ja vihamielisyudet jatkuivat.³⁸ Peipsijärven taistelusta tuleekin näin erikoinen vaikutelma: ”Aleksanteri meni ”tsaari” Batun luo ja Rjazanin Oleg jatkoi kaanin hoviin. Saavuttuaan Batun luota Aleksanteri lähti veljensä Andrejn ja ”alamaan” ja novgorodilaisjoukkojen kanssa karkottamaan saksalaisia Pihkovasta.” ”Alamaalaiset” tarkoittivat ilmeisesti Volgan varren tataareja. Oliko kyse Ordan kaani Batun sotaretkestä, jonka alipäällikkö Aleksanteri oli?³⁹ Anti Selartin mukaan Peipsijärven taistelu ei ollut uskonnollinen eikä ideologinen sota varhaisissa venäläisteksteissä vaan pelkästään sotaoperaatio. Tästä huolimatta lähti Jaroslav Vsevolodovič voiton jälkeen Ordaan viemään ilosanomaa Batulle.⁴⁰

Vierailut Ordaan

Vierailut Ordassa muodostavat tärkeän aikalaisinformaation Aleksanterista. Vierailut olivat pitkiä ja vaivalloisia: Matka Saraista Karakorumiin kesti viisi kuukautta ja Ordassa vietettiin pitkiä aikoja. Esimerkiksi Moskovon suuriruhtinas Ivan Kalita asui Ordassa yli puolet hallituskaudestaan.⁴¹

Vierailut loivat ja vahvistivat hallitsijoiden suhteita, ja ne olivat siten keskeisimpiä välineitä klaani-imperiumin hallinnassa ja hallinnossa: seurue, divaani ja kurultai toimi, kokoontui ja käytti valtaa näin. Klaani-imperiumi oli henkilökohtaisten siteiden verkosto hallitsijan, ylimysten ja sukulaisten välillä, eikä se muodostanut juridista rakennetta, vaan riippui lojaalisuudesta, eduista ja pelosta. Järjestelmä ei ollut täysin vieras rus'ilaisruhtinaillekaan, koska jo vanha Kiovan Rurikid-valtakunta toimi näin. Sitä vastoin länsieurooppalaiset valtakunnat alkoivat muuttua kohti suveenin hallitsijan hallintoa ja valtakuntaa 1100-luvun jälkeen omine virkakuntineen. Itäinen valtamalli kehittyi myöhemmin kohti entistä muodollisempaa haaremia ja divaania.⁴²

Vierailuissa ei siis ollut kyse nöyryytyksestä eikä alistamisesta vaan siitä, että kaanilla ja emii-

³⁶ Jukka Korpela, 'Viipuri ja takamaa – eli miksi Viipuri perustettiin ja kukoisti keskiajalla', *Etelä-Karjalan vuosikirja* 13 (2020), 33–74; Jukka Korpela, 'Taežnyj landšaft nakanune evrpoeizacii: Oloneckaja Karelija k načalu XVI veka', teoksessa Irina Černjakova, Tat'jana Leont'eva & Jukka Korpela toim., *Transformazija i integracija: Karel'skaja periferija v Rossijskoj imperii*, Nauka: Moskva 2021, 19–54.

³⁷ Jukka Korpela, 'Medieval Viborg – Stories about Modern National and Political Pathos', teoksessa Kimmo Katajala toim., *Meanings of an Urban Space. Understanding the historical layers of Vyborg* (Mittel- und Ostmitteleuropa Studien 12), Lit. Verlag: Zürich 2016, 202–4, 209–11.

³⁸ N4L, 6748 (1240).

³⁹ N4L, 6750 (1242). Alamaalaiset (nizov'c' eli Nizovin asukkaat) on epäselvä käsite, joka luultavasti viittaa Volgan rannan tataareihin, ks. I. I. Sreznevskij, *Slovar' drevnerusskogo jazyka*. Reprintnoe izdanie. Tom II:1, L–O, Moskva: Kniga, 1989, 448–9.

⁴⁰ N1L (s, m), 6750 (1242); Selart 2021, 276.

⁴¹ Eastmond 2017, 352–3, 370–4; Korpela 2023, 109–10.

⁴² Korpela 2023, 99–101; Jukka Korpela, *Länsimaisuuden historia – Yksilö, laki ja ihmisoikeudet muinaisen moninaisuuden ja tulevan moninapaisuuden välissä*, Gaudeamus: Helsinki 2025.

rillä ei ollut valtaa ilman näitä tapahtumia, koska heidän sotajoukkonsa ja siten valtansa muodostui vasallien ja ruhtinaiden sotaväestä. Erityisen tärkeää tämä oli Keski- ja Pohjois-Venäjällä, jonka metsissä ja soilla operointiin nomadien omat joukot eivät olleet kokeneita. Näin Rurikid-ruhtinaat kävivät sotaa Ordan nimissä.

Ei tiedetä, milloin Aleksanteri vieraili ensimmäisen kerran Ordassa. Novgorodin ensimmäisen kronikan mukaan hän lähti perheineen Novgorodista talvella 1240 (1240/1241) isänsä luo Perejaslavl'iin. Kun kuitenkin tuolloin ”nemci ja čuditi” hyökkäsivät ”Vatjaan”, kutsuivat novgorodilaiset Aleksanterin takaisin, ja suuriruhtinas Jaroslav lähetti Aleksanterin vuoden 1241 alussa (keväällä 1241) Novgorodiin. Aleksanteri aloitti sodan, joka jatkui talven 1242 loppuun (kevääseen 1243) ja sotaretkeen saksalaista ritarikuntaa vastaan. Peipsijärven taistelussa Aleksanteri löi veljensä Andrejn ja alamaalaisten (”s nizovci”) kanssa ritarit.⁴³ Voiton jälkeen kronikka jatkaa: ”Tuonna vuonna ruhtinas Jaroslav Vsevolodovič lähti tataarien ”cesarin” Batun kutsumana tämän luo Ordaan.”⁴⁴

Kertomus poikkeaa Novgorodin neljännessä kronikassa merkittävästi. Aleksanteri palasi Novgorodiin Perejaslavl'ista 1241, mutta ennen Peipsijärven taistelua kronikka kertoo: ”Aleksanteri meni ”tsaari” Batun luo (Saraihin), josta Rjazanin Oleg jatkoi kaanin hoviin (Karakorumiin). Sitten Aleksanteri saapui veljensä Andrejn ja alamaalaisten ja novgorodilaisten soturien kanssa karkoitamaan saksalaisia Pihkovasta.” Jaroslavin vierailu Saraissa Batun luona on lyhyesti mainittu erikseen vuoden kertomuksen lopussa.⁴⁵

Vierailusuunnitelma selittää hyvin Aleksanterin lähdön Novgorodista Perejaslavl'iin talvella 1240/1241. N4L kertomus on looginen, koska se yhdistää tataarien sotajoukon (”s nizovci”) tulon Novgorodiin ja ruhtinaan vierailun kaanin luona, koska tämä oli normaali käytäntö voiton jälkeen (eli mahdollinen Nevan taistelu 1240). Aikaperspektiivistä N4L:n kertomus on myös todennäköisempi, koska vierailu Ordassa kevään 1241 ja alkuvuoden 1243⁴⁶ välillä on realistinen ja ilman tätä taas Aleksanterin elämäkerrassa on aukko. Lisäksi tiedetään hänen vierailleen Ordassa kerran ennen vuotta 1246. Vaikka Aleksanterin historian kannalta keskeinen Laurentius-teksti ei tunne Aleksanterin vierailua Ordassa, lähes kaikki muut tekstit mainitsevat sen ja Aleksanterin ja hänen perheensä suhteen Ordaan, mikä todistaa, että vierailut olivat heidänkin kohdallaan vakiintuneita ja tärkeitä osia poliittisessa järjestelmässä.

Batu ”osoitti suurta kunnioitusta” Jaroslav Vsevolodovičille 1243 ja sanoi tälle: ”Jaroslav sinä olet kaikkien rus’ien päällikkö.” Jaroslav palasi Ordasta kotiin ”suuressa kunniaassa”. Hänen poikansa Konstantin jatkoi matkaa Karakorumiin kaani Ögedein lesken Hatun Törgeenin luo, joka hallitsi väliaikaisesti miehensä kuoleman (1241) jälkeen. Konstantin palasi kotiin ”suuressa kunniaassa” vuonna 1245. Tämä kertomus Jaroslavin noususta Rus’in suuriruhtinaaksi on mainittu useimmissa teksteissä.⁴⁷ Yleisesti vanhat tekstit korostavat ystävyyttä ja kunnioitusta, jota Ordan hallitsijat osoittivat Rus’in ruhtinaille, ja vasta nuoremmat tekstit puhuvat nöyryytyksistä ja alistamisesta.

Novgorodin ensimmäisen kronikan vanhempi laitos mainitsee vuoden 1246 vierailusta vain:

⁴³ N1L (s, m), 6748 (1240) – 6750 (1242).

⁴⁴ N1L (s, m), 6750 (1242).

⁴⁵ N4L, 6748 (1249) – 6750 (1242).

⁴⁶ Peipsijärven taistelu huhtikuussa 1242 on nykyisessä kalenterissa vuonna 1243. Kronikka noudattaa pääsiäiskalenteria.

⁴⁷ LL, 6751 (1243), 6753 (1245) – 6758 (1250); TrL, MoskSvod, 6751 (1243), 6751 (1243).

”Ruhtinas Aleksanteri meni tataarien luo.” Nuorempi laitos aloittaa kuitenkin: ”Peljättävä/julma (groznyj) ruhtinas Aleksanteri meni tataarien, ”cesar” Batun luo.” ”Cesar” moitti Aleksanteria: ”Jumala on alistanut minulle kaikki kansat, mutta sinäkö olet ainoa, joka ei suostu alistumaan valtaani. Jos haluat hallita maatasi, tule luokseni ja osoita kunniaa valtakunnalleni (carstvo).” Aleksanteri meni Vladimiriin ”isänsä haudalle” saamaan neuvoja. Piispa Kirill siunasi hänet matkalle. Ordassa kuitenkin ”cesar Batu osoitti suurta kunniaa Rus’in ruhtinas Aleksanterille ja antoi hänelle lahjoja sekä lähetti hänet kotiin suurella rakkaudella.”⁴⁸

Tämä kertomus muodostaa Moskovan 1400-luvun lopun kronikkatekstissä vuoden 1247 kohdalla vastakohtaan hagiografiselle kertomukselle ”Mihail Černigovilaisen murhasta”, mitä taas N1L ei tunne lainkaan.⁴⁹ Novgorodin neljäs kronikka jatkaa lähes suoraan Peipsijärven taistelusta vuoteen 1246 pienellä kertomuksella posadnikka Stepan Tversilavista vuonna 1243 ja toteaa: ”Aleksanteri meni Batun luo ja Batu lähetti hänet takaisin Rus’iin suuressa kunniaassa”.⁵⁰ Vuoden lopussa N1L:n nuorempi laitos vielä lisää: ”Ruhtinas Jaroslav Vsevolodovič kuoli kaanin luona Ordassa. Ruhtinas Aleksanteri meni tataarien luo.”⁵¹

Laurentius-kronikka kertoo asian toisin: ”Suuriruhtinas Jaroslav lähti veljineen ja poikineen tataarien, Batun luo.” Todennäköisesti Jaroslav jatkoi täältä (Saraista) Karakorumiin, koska kronikka jatkaa seuraavan vuoden syksyllä: ”Ruhtinas Jaroslav, Vsevolodin poika, kuoli muukalaisien maassa palatessaan kaanin hovista (Karakorumista).” Kun Aleksanteri kuoli isänsä kuolemasta, hän lähti Novgorodista Vladimiriin hautamaan ruhtinas Jaroslavia. Svjatoslav Vsevolodovič nousi nyt Jaroslavin paikalle Vladimirin suuriruhtinaaksi, ja veljekset Aleksanteri ja Andrej jatkoivat matkaansa ”tataarien, Batun luo”. Batu lähetti heidät edelleen Karakorumiin suurkaanin hoviin.⁵²

Tapahtumat Jaroslavin Karakorumin-matkan yhteydessä lienevät menneen seuraavasti: Väliaikainen hallitsija, suurkaani Ögedejn leski Hatun Törgene kutsui 1246 koolle kurultai-kokouksen, joka nimitti Güyükin suurkaaniksi. Aikaa oli kulunut Ögedejn kuolemasta jo viisi vuotta, koska sukulaisten väliset riidat olivat estäneen aiemmin kurultain järjestämisen. Batu oli aktiivinen Güyükin vastustaja. Vuoden 1246 kurultai oli valtava tapahtuma. ”Kaikki” mongoli-imperiumin hallitsijat osallistuivat siihen, koska siinä muodostettiin uuden suurkaanin valta ja siten kokous oli hänen valtakuntansa perusta ja symboli. Läsnaolo loi yhteyden ja osuuden tästä vallasta.⁵³

Todennäköisesti Jaroslav, Aleksanteri ja Andrej saapuivat Batun luo 1246 ja Jaroslav jatkoi Karakorumiin osallistuakseen kurultai-kokoukseen. Aleksanteri ja Andrej palasivat kotiinsa. Jaroslav kuoli paluumatkalla suurkaanin hovista ja veljekset hautasivat isänsä Vladimiriin, minkä jälkeen he jatkoivat Saraihin Batun hoviin. Batu puolestaan lähetti heidät Karakorumiin Güyükin luo, jolle Batu oli kärsinyt tappion. Güyükin ja Batun välit pysyivät heikkoina. Vain Güyükin kuolema 1248 esti veljessodan syttymisen. Veljekset Aleksanteri ja Andrej pysyivät Karakorumissa aina vuoteen 1249. Ehkä he olivat siellä Batun edustajia.⁵⁴

⁴⁸ N1L (m), 6754 (1246).

⁴⁹ N1L (m), 6754 (1246); MoskSvod, 6755 (1247).

⁵⁰ N4L, 6751 (1243), 6754 (1246).

⁵¹ N1L (m), 6754 (1246).

⁵² LL, 6753 (1245) – 6755 (1247).

⁵³ Eastmond 2017, 347–8, 380–3; Marie Favereau, *The Horde. How the Mongols Changed the World*, Harvard University Press: Cambridge, Mass. 2022, 92, 95–102.

⁵⁴ LL, 6757 (1249).

Batu jatkoi aktiivisesti imperiumin rakentamista ja kutsui valtakuntaansa koolle kurultain 1250, mutta muut mahtavat klaanit kieltäytyivät osallistumasta siihen, minkä vuoksi Batun vaatimus asemalleen suurkaanina ei toteutunut. Tämän jälkeen Batu alkoi tukea Möngken nimitystä asemaan, mikä toteutuikin juonien, murhien ja salaliittojen tuella Itä-Mongolian Kodoe Aralin kurultaissa 1251.⁵⁵

Novgorodin ensimmäisen kronikan nuorempi laitos selittää, kuinka ruhtinaat vierailivat Ordassa vahvistaakseen valtansa ja osallistuakseen Ordan hallintoon. Tuntuu vaikealta ajatella, että tällaiset ystävälliset ja kunnioitusta kuvaavat kertomukset olisivat vain 1400-luvun puolivälin fiktiota varsinkin, kun juuri silloin moskovalaiskertomus taistelusta mongooli-iettä vastaan kehittyi voimakkaasti. Todennäköisesti tämä Aleksanteri toinen vierailu oli tärkeä ja laajalti tunnettu, ja juuri sen vuoksi piti konstruoida hänelle uusi rooli, jossa hän oli kaaniin nähden itsenäinen, tasavertainen ja uhmakas. Tämä kuva on erityisen selkeä Moskovan kronikkalaitoksessa, jossa Aleksanterin vierailu on kuin Mihail Černigovilaisen surmaamisen vastapaino.

Jaroslav Vsevolodovičin asema muodostaa ongelman. Hämärä toteamus hänestä Vladimirissa 1246 vaikuttaa myöhäisten tataarivastaisten kirjoitusten lisäykseltä kertomaan isän antamasta siunauksesta Aleksanterille, kuten myös maininta piispa Kirillin siunauksesta. Todennäköisesti Laurentius-teksti on oikeassa. Jaroslav kuoli paluumatkalla 1246 ja haudattiin 1247, eikä hän siunannut Aleksanteria erityisesti mihinkään.

Vaikka Aleksanterin vierailu Kultaisessa Ordassa 1246, N4L:n mukaan ”Aleksanterin toinen vierailu”, oli epäilemättä hänelle tärkeä ja muodosti perustan hänen hyvälle väleilleen Batun kanssa, tämä puoli toteutui vasta muutaman vuoden kuluttua. On loogista olettaa, että kronikka arvottaa tapahtumia tulevaisuuden näkökulmasta. Batu oli keskeinen hahmo koko mongoli-imperiumissa, koska hänen hallituskautensa kesti aina vuoteen 1255 eli oli poikkeuksellisen pitkä ja koska hän oli aktiivinen koko imperiumin tasolla 1230-luvulta alkaen. Näinpä Aleksanterin vierailu Güyükin hovissa Karakorumissa oli tärkeä hänen uralleen ja asemalleen Batun luottomiehenä.

Batun luottomies

Aleksanteri ja Andrej palasivat Karakorumista kotiin 1249. Aleksanterista tuli ”Kiovan ja koko Rus’in herra”, kun taas Andrej istui Vladimirin valtaistuimelle.⁵⁶ Novgorodin kronikat mainitsevat paluun vuonna 1250 ja sanovat ”ilon olleen suuri Novgorodissa”.⁵⁷ Asema Kiovan hallitsijana lienee tunnustus menestyksellisestä toiminnasta. Aleksanterilla ja hänen isällään hän oli kaupunkiin jo aiemmin yhteyksiä, mutta nimitys kuvastaan Kiovan symbolista merkitystä myös tataarien silmissä. Itsessään kaupunki oli jo menettänyt merkitystään.⁵⁸

Aleksanterin asema yleisrus’ilaisessa kontekstissa länttä vastaan on korostettu. Andrej alkoi puolestaan hallita Vladimirissa ja siten veljekset siirtyivät kauemmaksi sedästään Svjatoslav Vsevolodovičista, joka oli Jaroslav Vsevolodovičin seuraaja ja kuoli vasta 1252. Ehkä veljeksillä oli vahva asema Batun silmissä Karakorumissa ja imperiumin sekasorron aikana.⁵⁹

⁵⁵ Korpela 2023, 102.

⁵⁶ LL, 6757 (1249).

⁵⁷ N1L (s, m), 6758 (1250); N4L, 6758 (1250).

⁵⁸ Martin 2006, 141.

⁵⁹ LL, 6760 (1252); N4L, 6760 (1252).

Andrej alkoi kuitenkin lähentyä länttä. Metropoliitta siunasi hänen tyttärensä ja Galitsian ruhtinas Daniil Romanovičin avioliiton 1250. Daniil oli hyvin ongelmallinen hallitsija Ordan näkökulmasta. Paavi kruunasi hänet Galitsian kuninkaaksi, ja jo Jaroslav Vsevolodovič ja Aleksanteri olivat sotineet häntä vastaan.⁶⁰

N1L (m) ja N4L kertovat, kuinka ”tsarevič” Nevruj hyökkäsi Suzdliin tataarisotajoikkoineen ja karkoitti Andrejn ”meren taakse Sveeanmaahan”.⁶¹ LL kuvaa pitkään, kuinka tataarit tuhosivat, tappoivat ja ryöstivät Andrejn ja tämän ylimysten maita ja ottivat panttivankeja.⁶² Moskovan kronikan mukaan ”Nevrjui, Kot’ja ja Olabuga hyökkäsivät ruhtinas Andrej Jaroslavičia vastaan ja ryöstivät Suzdalin maata suuren sotajoukon kanssa.” ”Jumalattomat tataarit” karkoittivat Andrejn Novgorodiin, jossa hän ei saanut apua, vaan joutui jatkamaan pakoa Pihkovaan, ”nemcien kaupunkiin” Kolyvaniin ja ”meren taakse Sveeanmaahan”, jossa ”mestari (kuningas, jaarli?) ja sveeat ottivat hänet vastaan suurella kunnioituksella”.⁶³

Laurentius-tekstin mukaan Aleksanteri oli Ordassa 1252, mutta suoraa tietoa ei ole osallistumisesta Möngken kurultaihin Kodoe Aralissa 1251. Toisaalta lähteet ovat hyvin puutteellisia. Aleksanterin poissaolo kurultaista olisi erikoinen ja jopa tarkoittaisi protestia suurkaania vastaan. Tietenkin Kodoe Aral oli hyvin kaukana, mutta ylimykset matkustivat, jos oli tarve. Etäisyys olikin ylimmän hallitsijan ongelma koko imperiumin hallinnassa, ja siksi tällaisen teknisen syyn ei voinut antaa muodostua yleiseksi esteeksi. Kykenihän paavikin valtansa tueksi vaatimaan piispoja vierailemaan Roomassa, mikä piti kirkon paavin kontrollissa pitkään.⁶⁴

Toisaalta Aleksanterin suhde Batuun oli hyvin läheinen, ja siten Batun ongelmat suurkaanin kanssa voivat selittää myös Aleksanterin asemaa. Imperium olikin nyt hajoamisprosessissa. Batu oli jo itsenäinen toimija, ja vuosina 1257–1266 Ordan kaanina hallinnut Berke ei tunnustanut Karakorumin suurkaani Kublain valtaa. Tämä varmaan vähensi Kultaisen Ordan alempien hallitsijoiden intoa vierailulla Karakorumissa.

Laurentius-teksti pitää Aleksanterin erollaan veljensä Andrejn hankkeista: ”Aleksander Jaroslavič Novgorodin ruhtinas meni tataarien luo ja he lähettivät hänet kotimatkalle suuressa kunniaissa sekä antoivat hänelle johtavan hallitsijan aseman yli hänen veljiensä. - - - Suuriruhtinas Aleksander saapui tataarien maasta Vladimirin kaupunkiin - - - ja istui isänsä Jaroslavin valtaistuimelle - - - ja niin vallitsi suuri ilo Vladimirin kaupungissa ja koko Suzdalin maassa.”⁶⁵

Myös Troickaja letopis’in mukaan Aleksanteri vieraili Ordassa ja hänet lähetettiin kotimatkalle ”suuressa kunniaissa ja hänelle annettiin johtavan hallitsijan asema yli hänen veljiensä.” Kun hänen veljensä Andrej pakeni pajaariensa kanssa Rus’ista, ”saapui Aleksanteri Vladimiriin” ja metropoliitta Kirill ”asetti hänet hänen isänsä Jaroslavin valtaistuimelle, ja suuri ilo vallitsi Vladimirissa ja koko Suzdalin maassa”.⁶⁶ N1L (m) selittää, kuinka viisas Aleksanteri oli näissä tapahtumissa ja liittää vielä niihin kertomuksen paavin lähettiläiden vierailusta Vladimirissa. Suuriruhtinas kieltäy-

⁶⁰ LL, 6758 (1250); Korpela 2023, 88–93.

⁶¹ N1L (m), 6759 (1251); N4L, 6760 (1252).

⁶² LL, 1252 (6760).

⁶³ MoskSvod, 6760 (1252).

⁶⁴ LL, 6752 (1252).

⁶⁵ LL, 6760 (1252).

⁶⁶ TrL, 6760 (1252).

tyi paavin tarjoamasta liitosta.⁶⁷

Nuoremmissa teksteissä alkoivat tataarivastaiset elementit tulla selkeämmiksi. Tärkeä ”lisäkertomus” oli Mihail Černigovilaisen vierailu Ordassa. Novgorodin ensimmäisen kronikan nuorempi laitos vaihtaa vanhemman laitoksen kertomuksen Liettuan sotaretkestä 1245 hagiografiseen kertomukseen siitä, kuinka ”cesar Batu tappoi Ordassa ruhtinas Mihail Černigovilaisen ja tämän vojevodi Feodorin”. Ruhtinas muka kieltäytyi kumartamasta epäjumalan kuvaa ja kuoli siksi marttyyrinä hirveiden kidutusten jälkeen. Kertomus kehittyi seuraavissa versioissaan, ja Moskovan kronikkalaitos otsikoi sen jo: ”Tuona vuonna kirottu tsaari Batu tappoi Černigovin ruhtinas Mihail Vsevolodovičin, Svjatoslav Olgovičin pojanpojan, Ordassa sekä hänen kanssaan hänen pajaarinsa Feodorin”.⁶⁸

N4L tyytyy lyhyeen toteamukseen ”kuoli Ordassa --- kristinuskon puolesta”, mutta jatkaa suoraan, kuinka Jaroslav Vsevolodovič ”kuoli kaanin luona Ordassa” ja antaa siten ymmärtää, että myös Jaroslav olisi ollut uskonmarttyyri.⁶⁹ Tämä käsitys onkin selkeästi sanottu Moskovan kronikkalaitoksessa, joka suoraan toteaa, että Jaroslav Vsevolodovič ”kärsi paljon jumalattomien tataarien käsissä.”⁷⁰

Laurentius-teksti mainitsee ilman mitään negatiivista aspektia useiden ruhtinaiden vierailut Ordassa 1240-luvun puolivälissä. Näiden joukossa on myös kertomus ruhtinas Mihailin käynnistä ja maininta siitä, että ”Batu käski hänen kumartaa tulta”. Kun Mihail ja hänen pajaarinsa kieltäytyivät tästä, heidät tapettiin.⁷¹

Kertomus tulesta ja jostakin kuvasta lienee totta, mutta ruhtinaan tappaminen on kummallinen. Läntiset lähetystyöntekijät kuvailivat seremoniaa, kuinka vieraat kumarsivat muistomerkkiä, jonka Batu oli pystyttänyt Tsingis-kaanin kunniaksi. Ennen kumartamista piti puhdistautua kulkemalla kahden tulen välistä. Tällä rituaalilla ei ole mitään tekemistä islamin kanssa, jonka suhde kuvainpalvontaan on äärimmäisen kielteinen. Batu ja hänen ylimyksensä olivat animisteja, ja animismin kannalta uskonnollinen vaino on absurdi. Huolimatta joskus tapahtuneista kristillisten ja islamilaisien uskonnollisten paikkojen tuhoamisesta Karakorum oli moniuskontoinen kaupunki.⁷²

Mihailin ja Feodorin kuolemat ovat totta, mutta uskonnollinen selitys on myöhempi keksintö. Nykyisin, kuten myös keskiajalla, vieraat ja diplomaatit osallistuivat erilaisiin hoviseremonioihin. Niin nytkin paavin lähettiläät osallistuivat. Kieltäytyminen oli tietenkin röyhkeä loukkaus, mutta ei syy kidutuksiin. Aikalaiset tuskin näkivät tapahtumia erityisen ainutlaatuisina, koska vanhemmat tekstit ohittavat sen pelkällä maininnalla. Ajatus uskonnon marttyyriudesta on peräisin 1400-luvulta. Omana aikanaan Mihail toimi Batua vastaan, mikä oli vakavaa Ordan hämärässä ja labiilissa poliittisessa todellisuudessa. Poliittinen murha on tällaisessa tilanteessa sääntö klanivalan hoveissa.⁷³

⁶⁷ N1L (m), 6760 (1252); Korpela 2023, 114–5.

⁶⁸ N1L (s, m), 6753 (1245); TrL, MoskSvod, 6754 (1246).

⁶⁹ N4L, 6755 (1247).

⁷⁰ MoskSvod, 1246 (6754).

⁷¹ LL, 6752 (1244), 6754 (1246).

⁷² Eastmond 2017, 350–6.

⁷³ Korpela 2023, 106–7.

Novgorodin valtaus

Novgorodin edut kohdistuivat Itämeren alueelle. Aleksanterilla ja hänen isällään oli ongelmia novgorodilaisten kanssa jo 1220-luvulla, eikä tataarien kasvanut valta 1240-luvulla muuttanut tilannetta. Tataarit eivät valloittaneet Novgorodia, eikä kaupunki ollut Ordan osa kuten muut Rus'in keskukset. Toisaalta Novgorodin ruhtinaat toki olivat Ordan jäseniä kuten Aleksanteri. Tästä syntyi ongelma, koska ruhtinaan valta ja asema Novgorodissa oli hyvin heikko. Myöhemmin 1300-luvulla koko sotilaallinen ja poliittinen johto päätyikin liettualaisruhtinain kättäsiin, eikä Moskovakaan saanut sitä itselleen ennen 1400-luvun loppua.⁷⁴

Tilanne oli monimutkainen myös Aleksanterille, koska taloudelliset tosiasiat vaativat yhteyksiä kauppiasyliimystön ja skandinaavien ja saksalaisten välillä. Kauppasopimus (rauha) solmittiin Norjan kuningas Haakonin kanssa 1251, ja siihen liittyi sopimus avioliitosta kuninkaan tyttären Kristiinan ja Aleksanterin pojan Vasilijn välillä. Vaikka avioliitto ei toteutunut, aiheutui Vasilijn länsimielisistä toimista myöhemmin ongelmia.⁷⁵

Laurentius-kronikan mukaan ”Saatana” (D’javol”) sotki ihmisten ajatukset Novgorodissa 1255. He kutsuivat Jaroslav Jaroslavičin Pihkovasta, asettivat hänet kaupungin ruhtinaaksi ja karkottivat Aleksanterin pojan Vasilijn. Kun Aleksanteri kuuli kapinasta, hän lähti Novgorodiin ja löi Jaroslavin. Kronikan mukaan novgorodilaiset lähettivät jo aiemmin piispa Dalmatijn Aleksanterin luo pyytämään rauhaa. Aleksanteri ja novgorodilaiset sopivat, ja Aleksanteri antoi heille rauhan. ”Kaikki olivat iloisia, koska kristittyjen verta ei vuodatettu paljon.” Aleksanteri istuutui valtaistuimelle, asetti Mihail Stepanicin kaupungin posadnikaksi ja lähti Vladimiriin. Novgorodin neljännen kronikan mukaan ruhtinas Aleksanteri lähti ”alamaan” (Volgalle), otti mukaansa novgorodilaislähettiläät Eleouferijn ja Mihail Pinešeničin (panttivangeiksi) ja asetti poikansa Vasilijn takaisin hallitsijaksi.⁷⁶

Eri tekstien yksityiskohdat poikkeavat, mutta on tärkeää, että novgorodilaiset nousivat kapiinaan voidakseen muuttaa Aleksanterin perheen vallan Jaroslav Jaroslavičin valtaan. Jaroslav oli ”talvella 1253 lähtenyt Novgorodista ja ryhtynyt Pihkovan hallitsijaksi”. Hän oli Sveeimaan paenneen Andrej Jaroslavičin liittolainen, ja Andrej oli tataarivastainen ja länsimyönteinen hahmo.⁷⁷

Aleksanteri ratkaisi kapinan nopeasti. Hän vaihtoi posadnikan, otti panttivankeja ja palautti poikansa hallinnon. Tutkimus on puhunut luokkakapinasta viljelijöiden ja pajaarien välillä, mutta mielestäni kyse oli puhtaasti vallan kontrollista. ”Luokkariidat” eivät olisi saaneet suuriruhtinasta reagoimaan välittömästi pitkän matkan takaa, minkä taas oman vallan romahdus toki aiheutti, koska Ordan valta oli labiili rakennelma. Andrej Jaroslavičin toimet liittolaistensa ja novgorodilaisten kaupallisten intressien eduksi olisivat helposti murentaneet sen täysin.⁷⁸

Tämän jälkeen Rostovin ruhtinas Boris lähti Ordaan ”ja ruhtinas Aleksanteri lähetti lahjoja”.

⁷⁴ Martin 2006, 136; Korpela 2023, 136–40.

⁷⁵ ’Hákonar Saga hins gamla’ teoksessa *Flateyjarbók: En samling af norske kongesagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norge, samt annaler* 3, Malling: Christiania 1868, Cap. 238 (ss. 181–2); Igor Šaskol’skij, ’Dogovory Novgoroda s Norvegiej’, *Istoričeskie zapiski* 14 (1945), 39–40, 57–61; Carsten Pape, ’Rethinking the Medieval Russian-Norwegian Border’, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 52 (2004), 161–2, 183–5.

⁷⁶ LL, 6763 (1255); N1L (s, m), 6763 (1255), 6764 (1256); N4L, 6763 (1255), 6764 (1256).

⁷⁷ N1L (s, m), 6761 (1253); N4L, 6761 (1253); V. A. Janin, *Novgorodskie posadniki*, Izdatel’stvo Moskovskogo universiteta: Moskva 1962, 144.

⁷⁸ Janin 1962, 144–5.

Annettuaan lahjat palasi Boris kotiinsa ”kunniaassa”.⁷⁹ Lahjojen lähettäminen Ordaan heti oli tärkeää, koska Batu kuoli 1255 ja siksi tilanne oli kaoottinen hovissa eri osapuolten juonitellessa. Vierailu ja lahjat tarkoittivat oman vallan uudistamista ja vahvistamista eri osapuoliin nähden. Rostov oli tähän aikaan erityisen läheisissä väleissä Ordan kanssa.⁸⁰

Aika olikin hyvin epäselvä: Sartaq hallitsi vain vuoteen 1256 saakka, minkä jälkeen Ulagči (Džulai-bek), tai Batun leski Hatun Boraqčın vuoteen 1257, kunnes vihdoinkin vuoteen 1266 hallinnut Berke sai vallan. Aleksanteri ei voinut itse matkustaa, koska hänen piti palata Novgorodiin, jota vastaan ”kaikki jäämit (jem’, ”eteläsuomalaisia”), suomalaiset (sum’, lounaissuomalaisia) ja Didman (?) olivat hyökänneet”. Aleksanteri näyttää jatkaneen sotaretkeään Sisä-Suomeen.⁸¹ N4L:ssä on vuoden 1256 lopussa epäselvä toteamus siitä, että suuri tataarien joukko tuli talvella hävittämään Rus’ia.⁸²

Vuonna 1257 tataarit lähettivät novgorodilaisille ”uhkavaatimuksen siitä, että haluavat tullirahoja ja veroja”. Tataarien lähettiläät saapuivat Aleksanterin kanssa, ja Vasilij pakeni isäänsä Pihkovaan. Aleksanteri karkotti poikansa täältä ”alamaahan” (Volgalle), ”ja rankaisi hänen seuruettaan: joiltakin repi nenän toisilta silmät päästä, koska olivat neuvoneet Vasilija pahuuteen.”⁸³

Todennäköisesti Aleksanteri meni Novgorodin tapahtumien jälkeen Ordaan, jossa hallitsi jo Berke. LL tuntee Aleksanterin Ordasta 1258, kun taas Novgorodin kronikat eivät tätä mainitse.⁸⁴ Aleksanterin 1253 Novgorodista panttivangiksi ottama Mihail Pineščenič palasi Novgorodiin ”alamaasta” ”kierojen hankkeiden” kanssa ja kieltäytyi verojen maksusta 1259. Näinpä Novgorodin kronikan mukaan ”kirotut villi-ihmiset, Abrahamin orjan Haagarin pojanpojat” Berke ja Kasačik ”puolisoinen” hyökkäsivät Novgorodiin ja ”järjestivät valtavan verilöylyn”. Aleksanterin asema on epäselvä. Teksti kuvaa häntä sovittelijana, mutta tämä lienee hagiografien näkökulma. Se selkeytyy ja korostuu nuoremmissa ja uskonnollisissa teksteissä. Mihail Pineščenič yhdistää vuoden 1259 kapinan vuoden 1253 tapahtumiin, joissa hän oli Aleksanterin ja Ordan vastustaja. Tataarit kukistivat nytkin kapinan, ja Aleksanteri asetti poikansa Dmitrijn hallitsemaan Novgorodissa. Vastakkainasettelu Aleksanterin ja novgorodilaisten välillä jatkui mutta ei Aleksanterin ja Ordan välillä. Novgorodilaiset karkottivat Dmitrijn kaupungistaan Aleksanterin kuoltua 1264.⁸⁵

Aleksanteri oli Ordan edustaja vuosien 1257 ja 1259 tapahtumissa, keräsi veroja ja kukisti kapinan. Hänen vastauksensa novgorodilaisten hankkeisiin oli ankara. Hän vangitsi poikansa Pihkovasta ja lähetti tämän ilmeisesti Ordaan. Lopulta hän asetti toisen poikansa hallitsemaan Novgorodia. Tapahtumat merkitsivät sitä, että Novgorod, jota mongolit eivät valloittaneet 1230- eikä 1240-luvulla, alistettiin nyt heidän valtaansa ja maksamaan heille veroa. Prosessin toteuttaja oli Aleksanteri, joka siis ei vapauttanut valtakuntaa lännen hyökkäyksestä vaan liitti sen tataarien valtaan.⁸⁶

Vastakkainasettelu ja ongelmat novgorodilaisten kanssa on eräs keskeisimmistä kysymyksistä historiallisen Aleksanterin henkilökuvassa, koska se on samalla tärkein paradoksi hänen kuvas-

⁷⁹ LL, 6764 (1256).

⁸⁰ Korpela 2023, 159–60.

⁸¹ N1L (s, m), 6764 (1256); LL, 6764 (1256); N4L, 6764 (1256).

⁸² N4L, 6764 (1256)

⁸³ N1L (s, m), 6765 (1257); N4L, 6765 (1257).

⁸⁴ LL, 6766 (1258); N1L (s, m), 6766 (1258); N4L, 6766 (1258).

⁸⁵ N1L (s, m), 6767 (1259), 6772 (1264); N4L, 6767 (1259), 6772 (1264).

⁸⁶ Martin 2006, 136.

saan kansallisena pyhimyksenä: kuinka Novgorodin pyhä puolustaja ulkomaalaisten hyökkäyksiä vastaan voi olla samalla kaupungin tataarivalloittaja? Historian faktojen ja pyhimysimagon risti-riita olikin ongelma kronikoitsijoiden ja hagiografien silmissä 1400-luvulla. Novgorodin neljäs kronikka muun muassa ohittaa nuivasti Aleksanterin nousun suuriruhtinaaksi 1252: ”Aleksandr Jaroslavič istui valtaistuimelle Vladimirissä.”⁸⁷

Aleksanterin viimeiset vuodet ja kuolema

Aleksanteri solmi siis mahdollisesti uuden avioliiton elämänsä viimeisinä vuosina. Tämä Vasilisa olisi ollut 1261 syntyneen Daniil (Moskovskijn) äiti. Koko ajatus rakentuu vain sille, että Praskova olisi ollut jo varsin iäkäs synnyttämään lapsia 1261. Hänhän oli mennyt naimisiin Aleksanterin kanssa jo 1238/1239, ja poika Vasilijn tiedetään syntyneen 1245, mutta ei tiedetä, oliko tämä ensimmäinen lapsi. Vasilisa voi olla mielikuvitusta, koska jos Praskova olisi syntynyt noin 1225, ei hän olisi ollut 36 vuotta vanhempi 1261, mikä lienee vielä synnytysikä 1200-luvulla. Praskovan äitiyttä tukee myös väite, että Daniil varttui Polockissa, josta Praskova oli kotoisin.

Jos Vasilisa on historiallinen henkilö, olisi ollut erittäin tyypillistä, että Aleksanteri olisi avioitunut tataariylimyksen kanssa lisätäkseen valtaansa Ordassa: näin tekivät monet Rus’in ruhtinaat.⁸⁸ Vaikeneminen tällaisesta avioliitosta selittyisi sillä, että lähteiden kirjoittajille se olisi ollut katastrofi ja mahdoton yhdistää Aleksanterin pyhään kuvaan. Lisäksi Daniil Moskovskijn tataarisyntyperä olisi ollut kronikoille poliittinen ongelma saastuttaessaan Daniilin aseman Rurikidien perinnön siirtäjänä Moskovan hallitsijoille. Kronikat eivät ole historiallista dokumentaatiota, joten kirjoitusprosessissa sopimattomat yksityiskohdat karsittiin pois ja sopivia lisättiin. Daniil Moskovskij oli henkilö, joka tarkoitti Moskovan valtakunnan nousua. Hänen poikansa ja Moskovan vallan ensimmäinen suuri nimi oli Ivan Kalita, joka eli ja kasvoi pitkään Ordassa ja eteni tataarien tuella. Hänen mahdollinen tataaritaustansa voisi selittää hänen menestystään.⁸⁹

Vanhimmat tekstit kertovat Aleksanterin kuolemasta lyhyesti. N4L:n mukaan ”Aleksanteri meni kolmatta kertaa Ordaan 1262”. N1L:n vanhempi laitos kertoo, kuinka Aleksanteri lähti Ordaan Berken luo, ”joka ei päästänyt häntä paluumatkalle”, ja Aleksanteri talvehti Ordassa mutta sairastui”. Näissä novgorodilaisteksteissä ei ole hagiografista kertomusta. Sen ensimmäinen variantti on Laurentius-kronikassa, joka myös nyt kertoo vuoden 1240 Nevan taistelusta.⁹⁰

Ei tiedetä syytä, miksi Berke ei sallinut paluumatkaa, joskin traditio antaa ymmärtää kaanin nöyryyttäneen Aleksanteria ja pistäneen arestiin. Tämä tulkinta perustuu pelkästään kirkolliseen ymmärrykseen. Paljon todennäköisempi ja luonnollisempi selitys on, että poliittinen peli ja juonittelu

⁸⁷ N4L, 6761 (1253).

⁸⁸ Ks. Korpela 2023, 109–10 ja siinä mainittu kirjallisuus.

⁸⁹ Jukka Korpela, *Prince, Saint and Apostle – Prince Vladimir Sojatoslavič of Kiev, his Posthumous Life, and the Religious Legitimization of the Russian Great Power* (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, Reihe: Geschichte 67), Otto Harrassowitz: Stuttgart 2001, 173–200; Jukka Korpela, ‘The Christian Saints and the Integration of Muscovy’, teoksessa S. Bogatyrev toim., *Russia Takes Shape. Patterns of Integration from the Middle Ages to the Present* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae 335), Suomalainen Tiedeakatemia: Helsinki 2005, 33; Korpela 2023, 122, 149, 154; Erikoinen nimi Daniil selitetään hänen setänsä apen Daniil Romanovičin nimellä. Tämä oli niin Aleksanterille, Ordalle kuin ortodoksiselle kirkollekin hankala hahmo.

⁹⁰ N1L (s, m), 6770 (1262); N4L, 6770 (1262); LL, 6771 (1263); Suzdalskaja letopis’, 6771 (1263); Isoaho 2007, 146.

piti Aleksanteria haaremissa, koska niihin osallistuminen oli sekä kaanille että Aleksanterille tärkeää.

Aleksanteri kuoli kotimatalla 14.11.1263. Hänet haudattiin Vladimiriin Kaikkein pyhimmän Jumalansynnyttäjän syntymän kirkkoon. N4L mainitsee Aleksanterin kuolleen ”munkkina ja vihittynä skeemaan”. Tämä ei pidä paikkaansa vaan on osa hagiografisen kerronnan kasvua Aleksanterin kultin synnyn yhteydessä. Hallitsijoita alettiin vihkiä munkeiksi myöhäiskeskiajan jälkeen, mutta tapa laajennettiin pyhissä teksteissä sittemmin myös varhaisempiin keskiaikaisiin hallitsijoihin.⁹¹

Johtopäätöksiä

Aleksanteria ei ole kuvattu ortodoksisuuden esitaistelijana vanhemmissa teksteissä. Hän soti ylipääntään harvoin ”vierasmaalaisia” vastaan eikä koskaan idässä ortodoksisuuden vihollisia vastaan. Saksalais- ja ruotsalaisvastaisten taisteluiden uskonnolliset tulokset muodostuivat vasta paljon hänen kuolemansa jälkeen osana hagiografiaa. Hänen sotilaalliset saavutuksensa keskittyivät tataarien vastaisten kapinoiden ja länsimyönteisten ryhmittymien kukistamiseen

Ymmärrettävästi hän esiintyy usein Novgorodin ja Vladimir-Suzdalin alueen teksteissä, mutta tärkeämpää on, että Ipat’evskaja letopis’ eivätkä Galitsian ja Volnynian kronikat mainitse häntä. Aleksanteri ei ollut erityisen kuuluisa eikä ainutlaatuinen hahmo läntisen Rus’in aikalaisten kannalta.

Aleksanteri vieraili säännöllisesti Saraissa. Kertomukset painottavat kunnioitusta, jota Ordan hallitsijat osoittivat hänelle, ja kuinka hän kukisti Ordan puolesta kapinoita. Batu nimitti Aleksanterin koko Rus’in suuriruhtinaaksi. Tilanne ei myöskään muuttunut Batun kuoleman jälkeen 1255. Aleksanteri näyttäytyy ruhtinaana, jonka suhde Ordan hallitsijaan oli läheinen ja hyvä.

Vaikka Aleksanteri oli usein Ordassa, myös muut ruhtinaat vierailivat siellä, koska niin klaani-imperium toimi. Mutta oli myös ruhtinaita kuten Aleksanterin veli Andrej, joka orientoitui lännen liittolaiseksi, ja Mihail Černigovskij, joka tapettiin Ordassa. Kyse oli poliittisesta lojaalisuudesta ja uskottavuudesta. Aleksanteri oli tätä poikkeuksetta. Aleksanteri näyttää kuitenkin vierailleen Karakorumissa vain kerran. Tämä on omituista imperiumin mahtavalle ruhtinaalle. Ehkä se selittyy sillä, että Batun suhteet suurkaaniin olivat huonot ja Aleksanteri oli Batun vasalli.

Toinen omituinen seikka Aleksanterin Orda-suhteessa on, että hänen ei tiedetä solmineen avioliittoa tataariylimyksen kanssa, mikä olisi ollut lähes vaatimus hänen asemassaan. Syynä voi olla se, että Aleksanterin ensimmäinen avioliitto kesti pitkään tai sitten se, että tutkimuksen konstruoina toinen avioliitto on totta ja että sen Aleksanteri solmi tataarin kanssa. Tieto tästä vain hävitettiin hagiografisessa traditiossa, koska liitto oli täysin sopimatonta Aleksanterin pyhään kuvaan.

Uskonnollinen vaino on valtava teema kronikoissa ja hagiografioissa. Aleksanterin hahmo alkoi muuttua tähän suuntaan 1300-luvun lopun jälkeen. LL sisältää kuolemaan liittyvän pyhimyselämäkertajakson ja kertomuksen Nevan taistelusta. Troickaja letopis’ painottaa kertomuksia tataarien hävityksistä ja vainoista sekä puolustussodasta vapauden puolesta. Kronikka kuvaa Aleksanteria uskonnollisena johtajana kertomuksessa kuolemasta: ”korkeasti kunnioitettu ja syvästi kristitty ruhtinas” Aleksanteri ”osoitti mitä suurinta urheutta taistelussa kristinuskon puolesta pakana tataareja vastaan”. N1L:n nuorempi laitos jatkaa tätä rataa.⁹² Myöhemmin 1400-luvulla taistelut, vainot ja uskonto ottavat keskeisen sijan kertomuksissa Aleksanterista ja faktat yhteistyöstä, liittolaispolitiikasta, tuesta ja Aleksanterin asemasta lojaalijana Ordan kaanin vasallina syrjäytyvät.

⁹¹ N1L (s, m), 6771 (1263); N4L, 6772 (1264); Korpela 2005, 34–6.

⁹² LL, 6771 (1263); TrL, 6771 (1263).

Todellisuudessa Rus' ei ollut tataarihävitysten erityinen kohde, vaan tämä kuva syntyy vain moskovalaispropagandan kuvauksissa. Tapot ja terrori olivat toki historiallisesti totta mutta osa klaani-imperiumien toimintaa yleisestikin. Rus' kehittyi myös itse tämän mallin mukaan vielä pitkään ja koostui moninaisista ryhmistä, joilla oli omia rinnakkaisia identiteettejä kuten uskontoja. Näinhän vielä Iivana Julma kuvasi omaa valtakuntaansa. Tässä vallan muodostuksessa ”Volgan umma” muodostui ja se muuttui vähitellen 1400-luvun lopun jälkeen ”ortodoksiseksi Moskovan valtakunnaksi” ja lopulta 1700-luvun jälkeisessä historiografiassa ”Pyhäksi Venäjäksi”. Aleksanteri oli pieni, mutta mielenkiintoinen figuuri tässä prosessissa. Historiallisesti hän oli yksi Ordan vallan rakentajista, historiallisessa symboliikassa taas hän on Ordan kukistaja.